

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לזכרו הטהור של מורנו
הרב אלישע וישליצקי זצ"ל

הבו גודל לאלקינו

ראשי פרקים:

רבי פינחס בן יאיר והנהר משוחחים ביניהם ✦ חלוק לי מימך לשם מצוות פדיון שבויים ✦ חלוק מימך לשם מצוות שמירת המצות ✦ חלוק מימך עבור סוחר ערבי ✦ גדולתו של רבי פינחס בן יאיר ✦ למד ולרומם ✦ חמורו של רבי פינחס בן יאיר ✦ הזמנה שלא מומשה ✦ גבורה של תורה ורגישות אין סופית ✦ להיות "סרגל ישר" ✦ טוב לשמים וטוב לבריות ✦ אחריות כלפי כל אדם מישראל ✦ גדולים צדיקים במיתתם

שמע זאת הנהר, ומיד נכנע לדבריו וחלק לו מימיו ונתן לו לעבור.

ניתן לשאול על מעשהו של רבי פינחס: מדוע אילץ את הנהר לחלוק מימיו באיומים, הרי טענה נכונה היתה בפיהו: "בריא ושמא - בריא עדיף"!

נראה לומר, שטענת רבי פינחס במעשהו היתה, שמעל המגמה הטבעית של העולם ישנה מגמה עליונה יותר. כשרבי פינחס בן יאיר הולך לפדות שבויים ולמלא אחר רצון ה', אין כאן שמא אלא ודאי. אם זהו רצון ה', אין ספק בדבר שיצליח במשימתו.

הנהר שבו בעולם הטבע והמדדים שלו מוגבלים בגבולות הטבע, ולעומתו ניצב רבי פינחס בן יאיר ומציג עולם של אמונה, עולם של ודאות. כשאדם אחוז באידיאל האלקי, ברצון ה' יתברך, אין לך ודאות גדולה מזו. וההוכחה לכך, אומר רבי פינחס בן יאיר לנהר, היא שביכולתי לגזור במאמר פי, לא רק שתחלוק מימך באופן זמני, אלא שלא יעברו בך מים לעולם. יש כוח גדול יותר מן הטבע - כוחה של תורה, כוחה של מצוה.

חלוק מימך לשם מצוות שמירת המצות

ניתן היה לחשוב שהנהר נחלק דווקא בעבור מצוה יקרה ובעלת חשיבות, כמו פדיון שבויים, בגלל שיש לה השלכות חברתיות רגישות ורבות משמעות, לכן ממשיכה הגמרא ומספרת:

באותה שעה היה שם אדם נוסף שנשא חיטים כדי להכין מהן מצות לפסח, וגם הוא היה צריך לעבור את הנהר. אמר רבי פינחס בן יאיר לנהר: נא חלוק מימך גם עבור אדם זה שעוסק במצוה, שהרי נאמר: "וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת"², כלומר מתחילת הטחינה וההרקדה צריכים לשמור את החיטים לשם מצוה, ואם כן גם בעצם הטחינה יש משום מצוה.

רבי פינחס בן יאיר והנהר משוחחים ביניהם

הגמרא בחולין¹ מבארת מה שהוזכר קודם לכן בגמרא, ש"בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידך", ומספרת היכן אירע מעשה כגון זה. וכך היה המעשה:

רבי פינחס בן יאיר היה בדרכו לקיים מצוות פדיון שבויים, ובדרך נתקל בנהר בשם 'גינאי', והחל לנהל אתו דו-שיח מרתק. אנו עסוקים כאן במדרגות עליונות ביותר - רבי פינחס בן יאיר והנהר משוחחים ביניהם... אך במדרגתו העליונה של רבי פינחס בן יאיר, אין כאן חידוש, כל המציאות הסובבת את רבי פינחס היתה מושפעת מעוצמת גדולתו. כשרבי פינחס עסוק במצוה, כל עולמו נתון באותה מצוה, וכל דבר שעומד בדרכו חייב להתיישר ולפלס את הדרך אל המצוה.

חלוק לי מימך לשם מצוות פדיון שבויים

פנה רבי פינחס אל הנהר ואמר: נהר גינאי, נא חלוק לי מימך כדי שאוכל לעבור בך! אני הולך לקיים מצוה ולעשות את רצון ה', וכשם שאני מחויב לעשות את רצון ה' כך גם אתה מחויב בכך, אם כן התכבד נא וחלוק את מימך!

השיב לו הנהר: אתה הולך לעשות רצון קונך, לפדות שבויים, ואף אני הולך לעשות רצון קוני, שכן כל הנחלים הולכים אל הים בגזירת עליון. ולא זו בלבד, אלא שליחותי עדיפה משליחותך, שכן אתה, ספק אם תצליח במצוותך, אולי לא יסכימו הגויים לפדות את השבוי שברצונך לפדותו, ואילו אני בודאי עושה רצון קוני, ולכן אין זה מוצדק שאתבטל מלעשות רצון קוני כדי שתוכל לעבור וספק אם תעשה רצון קונך.

אמר רבי פינחס בן יאיר לנהר: אם אינך חולק, גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם.

² שמות יב, יז.

¹ חולין ז ע"א.

אך משמעות הדבר איננה שדורות אחרונים גדולים ממש רבנו, אלא לאורך הדורות התורה הולכת ומתגדלת **מכוחו** של משה רבנו.

משה רבנו הטביע בעולם את יסודות האמונה והתורה באופן שיוכלו להתגלות בדורות הבאים.

מדברי הגמרא אנו למדים על היכולת של האדם להתבונן על המציאות בכל הרבדים שלה. רבי פינחס בן יאיר היה אדם שכולו אחוז במצוה, כל עולמו היה נתון בשליחות של מצוה בשלושה מימדים: במצוות שבין אדם לחברו, במצוות שבין אדם למקום ואף בהנהגות שבאות מתוך שיקול דעת ותשומת לב לשאלת "מה יאמרו..."⁴.

לגדל ולרומם

לולא דמסתפינא הייתי אומר, שרבנו הרב אלישע זצ"ל היה "מומחה" בשלוש הקומות שהזכרנו.

כל חייו היו מוקדשים ל'פדיון שבויים'. במסירות גדולה דאג להאיר את אור התורה ובכך לפדות אנשים השבויים ביצרים ובקלוקל מחשבתם. הוא היה עסוק בגדל ולרומם ולקרוא בשם ה', "כי שם ה' אקרא הָבו גְדֹל לְאַלְקֵינוּ"⁴.

בכינוסים שונים שבהם התכנסו רבנים לדון בנושאים שונים, הרב אלישע היה החותם, ובדברים קצרים בכישרון מיוחד היה עורך סיכום של הדברים שנאמרו ומרומם הכל לקומה עליונה ומבוררת.

בכל נושא - רוחני או מעשי, תורני או חברתי - ידע למצוא את הנקודה הפנימית-רוחנית ולכוון ולהדריך, לחנך ולהוביל. תמיד רומם את המבט וגידל את כל הנוכחים סביבו.

חמורו של רבי פינחס בן יאיר

בהמשך מספרת הגמרא מה אירע עם רבי פינחס בן יאיר כשהיה בדרכו לפדיון שבויים: רבי פינחס התאכסן במלון, וסיפקו לו בעלי האכסניה שעורים למאכל חמורו, אך החמור סירב בתוקף ולא אכל מאומה. ניפו בעלי האכסניה השעורים וניקו אותן היטב מן הפסולת שהיתה מעורבת בהן, ואף על פי כן עמד החמור בסירובו. חזרו בעלי האכסניה וניפו את השעורים שנית בידיהם, ולא הועיל להם הדבר.

כשראה זאת רבי פינחס, אמר להם: יכול להיות שהשעורים אינן מעושרות, ולכן החמור מסרב לאוכלן.

תמהו בעלי האכסניה על דבריו, אך החליטו לנסות. עישרו את השעורים, ולהפתעתם התחיל החמור לאכול.

אמר רבי פינחס לבעלי האכסניה: חמור עני זה הולך לעשות רצון קונו, ואתם מאכילים אותו טבלים!?

בעל "תורת חיים" שם תמה:

"תימא, וכי חמור נביא הוה דהוה ידע דלא עשרינהו, ועוד, וכי בר מצוה הוא דלא בעי למיכל בלתי מעושר".

רצון ה' מתגלה בעולם בכל מצוה ומצוה, בין אם מדובר בפדיון שבויים ובין אם מדובר בשמירת המצות.

שמע הנהר את דברי רבי פינחס, נכנע לדבריו וחלק את מימיו.

חלוק מימך עבור סוחר ערבי

שוב ניתן היה לחשוב, שרק כאשר מדובר במצוה מובהקת, אין עולם הטבע יכול לעמוד מנגד, ולכן ממשיכה הגמרא ומספרת: מלבד רבי פינחס ו'שומר המצות' היה שם באותה שעה אדם שלישי - סוחר ערבי - שהיה צריך לעבור את הנהר, ושוב פנה רבי פינחס אל הנהר בבקשה שיחלוק גם עבור סוחר זה את הנהר, וזאת כדי שלא יוציא לעז על היהודים שהניחוהו לבדו בצד הנהר והלכו להם. ושוב חלק הנהר את מימיו עבור אותו הגוי.

האדם איננו מנותק מן המציאות. הוא חי בתוך חברה אנושית רחבה, וכל מעשה שהוא עושה עליו לקחת בחשבון את ההשלכות לכך בכל המעגלים. אפילו החשבון הקטן של "מה יאמרו..." מספיק כדי לחלוק את הנהר.

גדולתו של רבי פינחס בן יאיר

ממשיכה הגמרא:

"אמר רב יוסף: כמה נפיש גברא ממשא ושתיין רבוון, דאילו התם חד זימנא, והכא תלתא זימנין".

כמה גדול רבי פינחס בן יאיר, יותר ממשא רבנו וכל ישראל, כי אמנם גם להם נקרע הים בקריעת ים סוף, אך עבורם נקרע הים רק פעם אחת בלבד, ואילו עבור רבי פינחס נחלק שלוש פעמים. ומיד מסייגת הגמרא:

"ודלמא הכא נמי חדא זימנא! אלא כמשה ושתיין רבוון".

שמה נחלק הנהר רק פעם אחת, ועברו בו שלושתם, ומה שרבי פינחס בן יאיר הוצרך לצוות על הנהר שלוש פעמים שיחלק, היינו כדי שלא יחזור הנהר וישטוף את שני האנשים שעמו בשעה שיעברו בו. וכוונת רב יוסף היתה: כמה גדול רבי פינחס בן יאיר, שהוא שקול כמשה ובני ישראל שחלק לו הנהר מימיו כמו שנקרע להם הים.

מדברי רב יוסף אנו למדים דבר גדול: ההווה אמינא היא, שיש אפשרות כזאת, שבמהלך הדורות תהיה התפתחות של תורה שתגיע להשגות גדולות יותר מהשגותיו של משה רבנו.

והגמרא מדייקת ומבררת, שמשה רבנו הוא נקודת ההתחלה שממנה הולכת התורה ומתפתחת וניתן לגדל את התורה באופן שתהיה נשגבה יותר והופעתה תהיה שלמה יותר ממה שהיה בזמנו של משה רבנו, וכמאמר **המשנה**³:

"רבי חנניה בן עקשיא אומר: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר: 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר' (ישעיה מ"ב, כא)".

⁴ דברים לב, ג.

³ מכות פ"ג, מט"ז.

ומשיב:

"ונראה לפרש דחמור זה כחמור דעלמא הוה ולא ידע מאומה, אלא לפי שהיה חמורו של אותו הצדיק מנע הקדוש ברוך הוא שלא יאכל עד שיעשרו תחילה, דאף על גב דלאו בר מצוה הוא אפילו הכי, כיון דאסור להאכיל את הבהמה אלא אם כן עישר, גנאי הוא קצת לצדיק כשמאכילין את בהמתו דבר האסור להאכילה.

וכן משמע דחמור זה כחמור דעלמא הוה, דקאמר השתא 'בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן', מדנקט 'אין הקדוש ברוך הוא מביא' כו', משמע שהוא יתברך מנעו, והחמור לא הוה ידע מידי".

מכאן אנו רואים, שאפילו בהמתם של צדיקים אין ה' מביא תקלה על ידן, ולכן מן השמים מנעו מחמורו של רבי פינחס את האכילה, שלא יכשלו בעליו באיסור האכלת דמאי לבהמתו.

ואמנם בדמאי לא החמירו לעשר כאשר המאכל מיועד לבהמה⁵, אך מכיוון ששעורים אלו ניקנו לצורך אכילת אדם, היה אסור לתת מהן לבהמה בלא שיעשרון.

תוספות שם⁶ מעירים, שבמקומות אחרים שבהם מובא מעשה זה⁷ מבואר, שבהמתו של רבי פינחס היתה מחמירה על עצמה שלא לאכול פירות שאינם מעושרים אף שמן הדין הם פטורים.

החמור עני בדעת ועני בחומרות, אבל כשבעליו צדיק, גם החמור עושה רצון קונו. כשחמור נמצא בבעלותו של צדיק, ההופעה ה'חמורית' שלו משתנה. זו מדרגה אחרת של חמור. ולמעשה, המציאות כולה היא כלי לעבודתו יתברך - הנהר, החמור והאדם, הדומם הצומח והחי - כולם משועבדים לרצון ה' יתברך. כל דבר שקיים בבריאה, עצם הימצאותו מעידה על הופעת רצון ה'.

הזמנה שלא מומשה

בדרך הילוכו לקיים מצוות פדיון שבוים, עבר רבי פינחס במקומו של רבי יהודה הנשיא, ומשמע רבי על בואו מיד יצא לקבל את פניו והזמינו לסעוד בביתו ונענה בחיוב. צהלו פניו של רבי משמחה, שכן לא היה רבי פינחס רגיל ליהנות משל אחרים.

אמר לו רבי פינחס: וכי סבור אתה שנדרתי שלא אהנה מאף אדם מישראל ח"ו, הלוא ישראל קדושים וראויים ליהנות מהם. הסיבה שאיני נהנה מאחרים, היא כדי לא להכביד. לא תמיד יש למארח די ממון כדי לארח ומארח רק משום הבושה, וגם כשיש לו ממון, לא תמיד הוא מעוניין בלב שלם לארח. אבל אתה, אין בך אף אחד מהחסרונות שמניתי, ואדרבא, אתה שמח ליהנות אחרים מממונך, יש לך רצון פנימי לך ויש לך די ממון לך, לכן הסכמתי לסעוד אצלך, אך מכיוון שאני ממחר לדבר מצוה, ב"ה אממש את נכונותי להתארח בביתך בדרכי חזרה ולא עכשיו.

⁵ ראה דמאי פ"א, מ"ג.

⁶ תוספות ד"ה הא.

⁷ ראה שקלים ח ע"ב; ירושלמי דמאי פ"א, ה"ג; בראשית רבה ס, ח.

לאחר קיום מצוותו שב רבי פינחס על עקביו, ונכנס לסעוד אצל רבי כפי שסיכמו ביניהם. כאשר נכנס לביתו של רבי, אירע שנכנס באותו פתח שבו עמדו פרדות לבנות שהיו שייכות לרבי.

אמר רבי פינחס: איני רוצה לסעוד בביתו של מי שמגדל בביתו מזיקים כאלה. אותו רבי פינחס שנחלק הנהר למענו ונזהר בכבודו של אותו סוחר גוי ודאג שהנהר יחלק גם בעבורו, משום "מה יאמרו..."⁵, עומד כעת מול רבי, נשיא ישראל, ומתוך אמת של תורה מבטל את הסכמתו לסעוד בביתו.

שמע רבי את הדברים ומיד יצא לפייסו באמרו: מוכן אני למכור את הפרדות הללו ולא להחזיקן עוד בביתי.

אמר לו רבי פינחס: אינך יכול למכרן לאחרים, משום 'לפני עור', שכן כשם שלך אסור לגדלן כך ליהודי אחר אסור לגדלן.

אמר לו רבי: אפקיר אותן ואשלח אותן ליערות של הפקר.

אמר לו רבי פינחס: גם זה אי אפשר, כי בכך עלול אתה להרבות בהזיק, שכן לא תהיה עליהן שמירה.

אמר לו רבי: אשיר את פרסותיהן מרגליהן שלא יוכלו לבעוט, אך יוכלו לדוש את התבואה ולא יהיה בכך משום 'בל תשחית'.

אמר לו רבי פינחס: גם זה אין ביכולתך לעשות, משום 'צער בעלי חיים'.

אמר לו רבי: אהרוג אותן ואמנע מצער בעלי חיים.

אמר לו רבי פינחס: גם זה אי אפשר, כי יש בזה משום 'בל תשחית'.

הפציר רבי ברבי פינחס שיואיל לסעוד בביתו, עד שלפתע התרומם הר בין רבי לרבי פינחס והפריד בין השניים. ראה זאת רבי והחל לבכות מתוך שהבין מה נשגבה גדולתו של רבי פינחס. פתח ואמר: מה בחייהם של צדיקים, חביבים הם לפני ה' עד שעושה רצונם, במיתתם, שמעלתם גדולה יותר, על אחת כמה וכמה, "גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן".

גבורה של תורה ורגישות אין סופית

במעשהו של רבי פינחס בן יאיר בולטת תכונה מרכזית - גבורה של תורה. לרבנו הרב אלישע זצ"ל היתה גבורה של תורה ויחד עם זאת רגישות אין סופית לכל מה שסביבו. בבהירות, בעקשנות ובתקיפות היה עומד על דרכה של תורה, ויחד עם זאת הרבה אהבה ואחווה מתוך הכרה פנימית עמוקה בכך ש"ישראל קדושים".

להיות "סרגל ישר"

רבנו הרב אלישע היה חוזר לא פעם על כך שמוטל עלינו להיות "סרגל ישר". בספר "מסילת ישרים" מבואר מהי הדרך להידיבק במידותיו של הקב"ה ולהיות מתוקנים. מענין הדבר, שהרמח"ל מונה בספרו מידות שונות, שלב אר שלב, מדרגה אחר מדרגה, אך דווקא מידת ה'ישרות' לא נידונה בספר. רבנו הרב אלישע היה מבאר, שספר "מסילת ישרים" איננו עוסק ב'ישרות' כמידה, אלא בונה את כל הבנין הפנימי של האדם באופן כזה שכל צעד ושעל בהתפתחותו יהיה מתוך ישרות.

למקום". לכן מבאר ה"בן איש חי", ש'רע לבריות' הכוונה, לימוד קטגוריה על ישראל, ומאידיך מי שמלמד זכות על הבריות, הוא 'טוב לבריות'.

אחריות כלפי כל אדם מישראל

מדברי הגמרא בחולין למדנו, כמה צריך אדם מישראל להיות אחוז ודבוק ברצון ה' יתברך, לעשות רצון קונו. בכל מעשה שאדם עושה, עליו לבדוק האם הוא הולך במסילה הישרה, האם הוא נאמן לאמתה של תורה.

יחד עם זאת נדרש האדם לגלות רגישות גדולה כלפי הסובב. אם יש אנשים שנפגעים בדרך, בגלל שלא גילינו מספיק רגישות כלפי הזולת, סימן שהמסילה אינה ישרה ואיננו מכוונים באמת לאמתה של תורה. ומנגד צריך להיזהר שהרגישות כלפי הזולת לא תגרום לנו לוותר ח"ו אפילו על אות אחת של תורה. אנו נדרשים להיות 'טובים לשמים' ו'טובים לבריות'.

רבנו הרב אלישע זצ"ל הלך בדרכו של רבי פינחס בן יאיר, כולו היה אחוז בעשיית רצון ה', ברמה הפרטית וברמה הציבורית. ותמיד היה קשוב לסובב אותו וחש אחריות כלפי כל אדם מישראל, יהיה אשר יהיה - שומר תורה ומצוות או אינו שומר, ילד, מבוגר או זקן. לכל אדם באשר הוא האיר פנים ונהג בו כבוד, וברגישות מיוחדת דאג למשפחות ולאנשים שחוו קשיים והתמודדויות בחייהם הפרטיים - שיחת טלפון עקבית, מסרון מעודד, שיעור או חברותא. השאלה שהעסיקה אותו תמיד היא: כיצד לגדל, כיצד לרומם, כיצד לקרוא בשם ה' ולהאיר את אור ה' בעולם, וכיצד להיות 'טוב לשמים' ו'טוב לבריות'.

גדולים צדיקים במיתתם

חז"ל¹⁰ אומרים: "גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן". מאז פטירתו של הרב אלישע זצ"ל אני חש באופן אישי, ורבים נוספים שותפים לתחושה הזאת, שתורתו של הרב אלישע מהדהדת בחלל האויר ומאירה לנו את הדרך, אנו "מדברים הרב אלישע, חושבים הרב אלישע ולומדים את תורת הרב אלישע".

אדם שהוא 'ישר' איננו זקוק ל"מסילת ישרים". כדי להגיע לישרות, אנו נדרשים לעבודה פנימית מאומצת - זהירות, זריזות, נקיות, פרישות וכו'.

כל מידה ומידה מחולקת אצל הרמח"ל לשניים - ביאור חלקי המידה, והדרך לקנותה. וזאת, כדי ללמדנו, שלפני העיסוק המעשי בדרכי הקנין של המידה, נדרש בירור נוקב ומעמיק בהבנת המהות.

עיקר עיסוקו ומשנתו של הרב אלישע היו באותו בירור מעמיק של המהות והזהות. בספריו ובשיעוריו הרבה לעסוק בבירורים עמוקים הנוגעים לתורת הנפש ובנין המידות של האדם בדור התחיה והגאולה.

טוב לשמים וטוב לבריות

הגמרא בקידושין⁸ אומרת:

"אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו' - וכי יש צדיק טוב, ויש צדיק שאינו טוב? אלא, טוב לשמים ולבריות - זהו צדיק טוב, טוב לשמים ורע לבריות - זהו צדיק שאינו טוב".

מרו ה"בן איש חי"⁹ כותב על דברי חז"ל אלו:

"קשה, כיון דרע לבריות, אם כן אינו טוב לשמים, ואדרבה ה' יתברך קפיד על עבירות שבין אדם לחברו טפי מעברות שבין אדם למקום.

ונראה לי בס"ד, מה שהוא רע לבריות אין הכוונה שחוטא בדברים שבין אדם לחברו, שהוא מזיק לבריות או חומס או עושק וכיוצא, אלא הכוונה הוא, שמלמד קטגורייא על הבריות ואינו מלמד זכות, ולא ניחא ליה לקב"ה שהאדם ילמד חובה על ישראל. צא ולמד מענין אליהו זכור לטוב, הואיל ואמר על ישראל 'כי עזבו ברייתך' נענש, ולכן זה המלמד חובה על ישראל, אף על פי שהוא מתקנא קנאת הדת נקרא רע לבריות, אבל המלמד זכות על ישראל, זה נקרא טוב לבריות".

אי אפשר להיות 'טוב לשמים' בשעה שהיחס לבריות מקולקל. מי שאינו מקפיד על דברים שבין אדם לחברו הוא 'רע לשמים' באותה מידה שהוא 'רע לבריות', ואף יותר מכך, כי הקב"ה "קפיד על עבירות שבין אדם לחברו טפי מעברות שבין אדם

⁸ קידושין מ ע"א.

⁹ בן יהוידע קידושין שם.

¹⁰ חולין ז ע"ב.